

Kapitel 2

Från Columbus till Moncada

Erövrarna kom över haven

Kuba blir spansk koloni

När Columbus landsteg på Kuba 1492 trodde han att han kommit till Indien, och kallade därför öns urinvånare för indianer. Han hade kommit till en havsvik öster om det nuvarande samhället Gibara i provinsen Holguín, ”det vackraste land som ett mänskligt öga skådat”. Men guld fann han inte, vilket gjorde platsen mindre intressant.

Det dröjde ytterligare ett par årtionden innan kolonisationen inleddes på allvar för den spanska kronans räkning. Erövrarna fördelade både jorden och de omkring 100.000 urinvånarna mellan sig. Urinvånarna utnyttjades som slavar. Efter 50 år hade de praktiskt taget helt utplånats genom den bestialiska behandling de utsattes för, och av de sjukdomar som spanjorerna förde in i landet.

För att ersätta urinvånarna började en import av afrikanska slavar. Denna blev med tiden oerhört omfattande och ledde till att mer än hälften av befolkningen i mitten av 1800-talet var slavar eller slavättlingar. Maximum nåddes 1841, då 58,5 procent av befolkningen på drygt 1 miljon var färgad. Slavarna fick slita som djur på de vitas plantager. Flera gånger gjorde slavarna uppror som slogs ner grymt.

I det spanska kolonialväldet fungerade Kuba främst som en handelsstation mellan kolonierna på den amerikanska kontinenten och Europa. Dock utvecklades landets jordbruk. Tobak, kaffe, boskapsskötsel, och så småningom även socker, blev de viktigaste produkterna.

Världens sockerskål

Rollen som ”Världens sockerskål” fick Kuba i början av 1800-talet. Slavupproret på Haiti 1791 gjorde att Haitis betydande sockerproduktion bröt samman och plantageägare flydde till Kuba. 1820 var åttio procent av Kubas export socker. Sockerplantagerna, ökade i antal och egendomarna blev allt större.

De flesta spanska kolonierna i Amerika frigjorde sig innan 1825, och de engelska kolonierna i Nordamerika hade förklarat sig självständiga redan 1776. Men Kuba förblev koloni. Plantageägarna var rädda för att ett befrielsekrig mot Spanien skulle förvandla Kuba till ett nytt Haiti. De såg Spanien som en garant för slaveriet och ett skydd mot slavuppror.

USA förklarade å sin sida i Monroedoktrinen 1823 att Europas roll var slut i Latinamerika, och att det ankom på USA att förhindra all europeisk inblandning i den nya världsdelen. USA betraktade Latinamerika som sin intressesfär. Den kvarvarande kolonin Kuba ansågs komma att tillfalla USA med naturlagens kraft, såsom äpplet faller till marken.

Tio års frihetskrig 1868 – 1878

Spaniens överhöghet över sin koloni Kuba, de höga skatterna som gick till ”moderlandet” och de höga tullarna som hämmade Kubas egen export födde ett stort missnöje och upprorsanda mot Spanien. Sockerplantageägarna ville frigöra Kuba från Spanien. Istället orienterade de sig mot USA för att där få ett bättre skydd mot slavuppror. Andra jordbrukare och boskapsuppfödare, som inte var lika beroende av slavarbete, var mer inriktade på att Kuba skulle utveckla en total självständighet. De fick stöd från småföretagare, affärsidkare och hantverkare.

Samtidigt började, med ångkraftens utveckling, slaveriet spela ut sin roll också inom sockerindustrin. Det var mer gynnsamt att frige slavarna och sedan utnyttja de före detta slavarna som säsongarbetskraft. Men slavägarna ville ha ett successivt avskaffande av slaveriet och ekonomisk gottgörelse. Det nordamerikanska inbördeskriget och slaveriets avskaffande där 1865 såg de som ett hot.

1868 rann bägaren över: Spaniens skattetryck mot Kuba hade skärpts, och tullpolitiken hade medfört ytterligare hinder för Kubas egen export. Det första kubanska frihetskriget inleddes. Kriget började den 10 oktober 1868 i Orienteprovisen, symboliskt genom att godsägaren *Carlos Manuel de Céspedes* frigav sina slavar för att rekrytera dem i befrielsearmén. Kaffeodlare och andra mindre plantageägare gick samman mot Spanien. De stora sockerbaronerna däremot, som inte kände sig ekonomiskt hotade och inte ville riskera slaveriets avskaffande, förhöll sig lojala mot Spanien.

Kriget nådde heller aldrig Kubas västra delar, där slaveriet hade sina djupaste rötter. Det utkämpades istället i de östra landsdelarna och de som fick dra det tyngsta lasset var bönder, hantverkare och fri-

givna slavar. De kämpade en långdragen kamp, ledda av general *Antonio Maceo*, som själv var slavättling. Men Spanien behöll kontrollen. Den politiska ledningen för självständighetskampen slöt fred med Spanien 1878. General Maceo protesterade – Baraguáprotesten den 15 mars 1878 – och freden blev skenbar. Motsättningarna mellan de nationella krafterna och Spanien fanns kvar.

USA:s avsikt att överta Spaniens roll började märkas allt tydligare, bland annat genom flera bud för att köpa kolonin. Det ekonomiska beroendet var redan stort. 1877 gick 82 procent av Kubas export till USA. USA-bolag började köpa upp sockerbruk. De införde modern teknik i sockerindustrin, som började drivas i stor skala. Slaveriet blev mindre lönsamt och 1886 avskaffade Kuba slaveriet, som sista land i Amerika.

Nytt försök till befrielse 1895–1898

Den ekonomiska koncentrationen med allt färre och större gods, tillsammans med slaveriets avskaffande, gjorde att antalet egendomslösa och fattiga ökade. Dessa allt bredare skikt i de framväxande arbetar- och medelklasserna utgjorde grunden till det andra frihetskriget. I spetsen för denna revolutionära rörelse stod *Kubanska Revolutionära Partiet* grundat av *José Martí*.

Det andra frihetskriget började 1895 för en självständig kubansk republik. Denna gång utkämpades kriget över hela Kuba mot en 300.000 man stark kolonial armé. Kubas befolkning uppgick då till 1,5 miljoner. Bland ledarna för befrielsearmén fanns veteraner från det tidigare kriget, som generalen *Antonio Maceo* och dominikanen *Máximo Gómez*.

Både *José Martí* och *Antonio Maceo* stupade i början av kriget. Detta hindrade inte de kubanska nationella styrkorna att 1898 stå nära en total seger.

Den nya världens härskare

När kubanerna drev de spanska trupperna mot nederlaget såg USA sin chans att ingripa och förklara Spanien krig. USA skickade sitt pansarfartyg *Maine* till Havanna i januari 1898, för att ”skydda USA-medborgares liv på Kuba”. I februari, då av en händelse kaptenen och flertalet officerare var i land, sprängdes *Maine* i luften och 266 sjömän miste livet. USA skyllde på Spanien och fick sitt skäl att förklara Spanien krig. Spanien sa att sprängningen var en olycka, och andra röster hävdade att USA själv låg bakom.

USA krävde att få köpa Kuba av Spanien, som vägrade. USA:s trupper vällde in på ön. I Paris i december 1898 tecknade USA och Spanien fredsavtal över huvudet på kubanerna. I detta första imperialistiska krig fick USA Puerto Rico,

José Martí, 1853 – 1895

Frihetskampen José Martí är en av det spanska språkets stora författare. Han publicerade romaner, dikter, politiska pamfletter, och han agiterade under hela sitt liv mot förtryck, orättvisa och kolonialism.

José Martí var också pedagog och barnboks-författare. Hans skrifter speglar respekt, ömhet och förtroende för barn och ungdomar.

På Kuba betraktas Martí som den intellektuelle upphovsmannen till Moncada, dvs. den som inspirerade Fidel Castro och hans kamrater till attacken mot Moncadafortet i Santiago de Cuba 1953.

José Martí var den som redan före Kubas befrielse från Spanien varnade Kuba och övriga Latinamerika för den rovgirige grannen i norr, USA-imperialismen.

Filippinerna och Kuba. Puerto Rico hålls fortfarande kvar av USA som koloni. Kubas långa folkliga befrielsekamp gjorde det omöjligt för USA att på samma sätt införliva Kuba som koloni.

Skenrepubliken Kuba

USA:s militära ockupation av Kuba fortsatte fram till 1902. Då utropades den kubanska republiken med en grundlag och ledning godkänd av USA.

Som villkor för att upphöra med ockupationen krävde USA att ett särskilt tillägg skulle ingå i Kubas nya grundlag. Det var det s.k. Platt-tillägget, som gav USA rätt att intervensera, dvs. ingripa militärt, närhelst det gällde ”att skydda och bevara oberoendet” och ”liv, egendom och den individuella friheten”, dvs. USA:s intressen på ön. Platt-tillägget

hade författats av kongressmannen Orville Platt från Connecticut.

Platt-tillägget gav USA rätten att upprätta militärbaser på Kuba. 1903 etablerades marin- och armébasen *Guantánamo* på Kubas sydöstra del. Området ockuperas fortfarande av USA, trots Kubas protester. Platttillägget stipulerade att USA:s godkännande krävdes om Kuba ville ta lån från andra länder.

Platt-tillägget utnyttjades flera gånger under republikens första årtionden. Varje ansats till frigörelse och nationellt oberoende såg USA som en förevändning att på nytt ockupera landet, sammanlagt tre gånger.

USA-bolagen plundrar landet

De ekonomiska avtal som slöts mellan USA och marionettregimerna på Kuba kan liknas vid rena utplundringen av Kubas tillgångar. 1896 uppgick USA-investeringarna till 50 miljoner dollar. 1923 hade siffran stigit till 1.200 miljoner och USA kontrollerade nästan hela den kubanska ekonomin. Bolag som United Fruit hårdexploaterade ön för exportgrödor, socker, tobak och bananer. Snedvridningen av landets ekonomi drevs så långt, att trots att jordbruket var den främsta näringen, måste stora mängder livsmedel importeras.

USA-monopol ägde inte bara sockerbruk, oljeraffinaderier, banker, småindustrier, telefon- och elnät, utan USA:s ambassad var också den som i praktiken styrde domstol, regering och president. Denna nykolonialism skiljer sig från den gamla kolonialismen huvudsakligen genom att det exploaterade landet själv tvingas stå för kostnaderna för förtryckarapparaten och bemanna den.

För Kuba innebar det att landsbygden underutvecklades, och att prostitutionen och hasardspelet blomstrade i Havanna och annorstädes där brottslighet, maffiavälde och rasdiskriminering bredde ut sig.

Arbetarna och studenterna organiserar sig

Arbetarna slöt sig samman för att kämpa mot sockerplantagernas säsongsarbete, för bättre levnadsförhållanden och för löner som det gick att leva på.

Kommunistpartiet bildades 1925 och tvingades under jorden. Samma år grundades Nationella Arbetarförbundet CNOC av de kommunistiska fackföreningarna. Oppositionella studenter bildade en kamporganisation under namnet Studentdirektoratet.

Det var den nyvalde presidenten, general Gerardo Machado från det Liberala Partiet, som satte in armén mot arbetarrörelsen. Machados regim kännetecknades av våldsdåd med omfattande förföljelser av alla progressiva grupper. Bland dem som mördades fanns en av det nybildade kommunistpartiets grundare, *Julio Antonio Mella*. Machado,

som hade USA:s uppbackning, vad v.d. i det USA-ägda el-bolaget American Foreign Power and Light Company.

Revolutionär jäsning

Den världsomfattande ekonomiska depressionen 1929-33 drabbade också Kuba. Dessutom ökade USA sina tullar. Det livsviktiga sockret gick inte längre att sälja. Produktionen skars ner till långt under hälften av det normala. Följden blev massarbetslöshet. För dem som hade arbete sänktes lönerna till under 1910 års nivå. Samtidigt förde USA:s sockerbolag ut vinster på tiotals miljoner från Kuba varje år.

Arbetare och studenter gjorde flera försök till resning. 1930 organiserade CNOC en massiv generalstrejk. Flera arbetare dödades i konfrontationerna med polisen. Studenterna demonstrerade och lantarbetare gjorde revolt. Machado behöll sin makt genom en kohandel mellan godsägarnas och de besuttnas partier för att utestänga radikala nationalistiska strömningar. Men detta höll inte, eftersom många företagare och markägare gick över till nationalisterna på grund av våldet. De gjorde upprorsförsök. Samtidigt pågick generalstrejk och en revolution stod för dörren.

USA var oroad och sände 1933 en ny ambassadör, Sumner Welles, för att lösa problemet Machado. Med arméns hjälp fick Welles bort Machado och tillsatte en ny president. Då gjorde officerare statskupp, ledda av sergeant *Fulgencio Batista*. Politiker som tillhörde de nationalistiska strömningarna samlades kring Batista. De skapade en ny regering.

President blev *Ramón Grau San Martín*, en representant för den nationella borgerligheten. *Antonio Guiteras* blev inrikesminister. Guiteras var revolutionär med ursprung från studentrörelsen. Batista utnämndes under samma tid till överste och stod i spetsen för armén.

USA stödjer sig på militären

Under regeringen Grau upplevde Kuba några månader av revolutionär utveckling. Arbetare övertog sockerbruk och bildade arbetarråd. Tobaks-, kaffe- och sockerarbetarna ställde krav på högre löner, bättre levnadsförhållanden och erkännande av fackföreningarna. En våg av strejker svepte över landet. Under detta tryck genomförde regeringen radikala reformer, exempelvis nationalisering av elektricitetsbolagen. 1934 strök de Platt-tillägget.

USA försökte motarbeta denna revolutionära utveckling genom att agera för att stärka den konservativa oppositionen, men de krafterna var otillräckliga. Militär intervention var en sista utväg.

Men USA behövde undvika detta med hänsyn till relationerna med andra latinamerikanska länder. Om det inte gick att manövrera fram konservativa krafter för att störta Grau-regeringen, kanske det skulle gå att skapa oenighet i Graus regering och bland dess sympatisörer. USA installerade en ny ambassadör, med uppdrag att odla kontakterna med Fulgencio Batista för att exploatera skiljaktigheterna mellan civilisterna och militären. Detta lyckades, och Ramón Grau San Martín tvingades på flykten 1934.

Men den revolutionära rörelsen var stark. Närmare en halv miljon gick i strejk 1935. Batistas armé attackerade arbetarrörelsen, satte dess ledare i fängelse, mördade Antonio Guiteras och deklarerade undantagstillstånd. Den revolutionära rörelsen blev tillfälligt försvagad, men levde.

Den gode grannens politik

USA:s president Roosevelt hade tillträtt i november 1933. Inför hotet från det aggressiva Nazi-Tyskland, som krävde lebensraum, lanserade han ”den gode grannens politik” i Latinamerika. Syftet var att stärka greppet om Latinamerika genom handel, investeringar och lån. Detta krävde lugn och stabilitet. På Kuba behövdes val och en ny grundlag och löften om reformer för att lugna sinnena. USA och Batista satte igång att arbeta för detta.

En konstituerande församling antog en ny grundlag 1940. Denna grundlag hade paragrafer om rösträtt för alla, föreningsfrihet, inkl. för partier, maximala arbetstider, minimilön, strejkrätt m.m. Särskilda paragrafer talar om maximala jordbruksareal någon får äga, och om restriktioner för utländskt ägande av mark på Kuba. 1940 års grundlag var som ett löfte, men krävde uppföljande lagstiftning för att bli verklighet.

Samma år, 1940, var det val och Batista ställde upp och blev president.

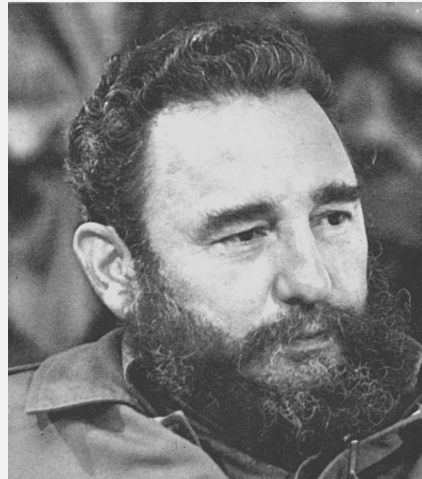
Det kalla kriget

1945 tog andra världskriget slut och fascismen hade besegrats. Därmed försvann skälet att tolerera kommunismen, som nu utgjorde ett hot mot de rika och USA:s intressen på Kuba. 1944 hade Grau återvalts till Kubas president. Men även han visade sig gå i USA-bolagens ledband.

Kommunistpartiet blev olagligförklarad igen, och fackföreningsrörelsen infiltrerades av regimens agenter. Trots splittringsförsök var det ändå i fackföreningsrörelsen som motståndet mot regimen kom starkast till uttryck.

Korruption och terror

Fackföreningslokaler ockuperades, kommunister fängslades och mördades. Korruptionen växte till enorma proportioner i landet. Åren 1940-48 var

Fidel Castro

Fidel Castro föddes 1926 på en sockerplantage i Orientprovinserna. Han studerade juridik i Havanna och var redan under studietiden politiskt aktiv. 1947 deltog han i ett upprorsförsök mot Dominikanska Republikens diktator. 1948 reste han till Bogotá för att delta i protesterna mot bildandet av det av USA stöpta OAS – de amerikanska staternas samarbetsorganisation.

1952 var Fidel Castro Ortodoxa partiets kandidat i valet, som på grund av Batistas kupp aldrig kom till stånd. När domstolsväsendet på Kuba inte vidtog de åtgärder mot Batista som Fidel Castro krävde, beslöt han att göra väpnat uppror. Han började organisera attacken mot Moncadakasernen.

Jesús Menéndez framgångsrik ledare för sockerarbetarnas fackförbund. Menéndez stod därmed i vägen för de nordamerikanska intressena och mördades med ett skott i ryggen 1948.

Ortodoxa Partiet

1946 lämnade ministern *Eduardo Chibás* regeringen Grau. Som en reaktion mot det moraliska förfall som bredde ut sig över landet bildade han ett socialliberalt, nationalistiskt parti, *Ortodoxa Partiet*. Partiet manade medborgarna till moralisk renlevnad – att avstå från sprit och hasardspel. På sitt program hade Ortodoxa Partiet nationell befrielse och förverkligande av 1940 års grundlag.

Det Ortodoxa Partiet fick snabbt ett brett stöd, och var 1952 med kommunisternas stöd på väg mot en säker valseger. Men valet kom aldrig till stånd.

Moncadakasernen i Santiago de Cuba, som Fidel Castro och hans kamrater attackerade tidigt på morgonen den 26 juli 1953. Idag är kasernen ombyggd till skola och museum.

Ortodoxa Partiets ledare Chibás insåg hotet om militärkupp. I en sista desperat handling sköt han sig själv i huvudet och tog sitt eget liv 1951 mitt under ett radiotal till folket.

Med USA:s stöd genomförde Batista en militärkupp igen. Det var i mars 1952. Denna gång utvecklades hans styre till en ännu grymmare och hårdare diktatur än tidigare.

Ortodoxa Partiet fick 1947 en ny medlem, *Fidel Castro*. Men den parlamentariska oppositionen kunde inte göra mycket mot en diktator med både polis och militär och USA bakom sig. Castro stämde Batista inför Högsta Domstolen för brott mot grundlagen, men utan framgång. Fidel Castro blev övertygad om att det var endast med vapen som diktaturen kunde besegras.

Moncada – 26 juli 1953

Fidel Castro började därför organisera ett uppror som skulle inledas med en attack mot Moncada, en av de militära garnisonerna på Kuba. Företaget byggde på militär överraskning och politiskt stöd hos folket. Moncadakasernen i Santiago de Cuba skulle intas under karnevalen den 26 juli 1953. Därefter skulle upproret mot Batista proklameras i radio och folket skulle ansluta sig till revolutionärerna.

Men anfallet mot Moncada misslyckades. Många av de 172 revoltörerna mördades. De överlevande, bland dem Fidel Castro, fängslades. I fängelset skrev han sitt berömda försvarstal *Historien skall frikänna mig*.

Moncada blev inte slutet utan inledningen till den väpnade kampen mot Batista. *26 juli-rörelsen* bildades för att leda upproret mot diktaturen. Fidel Castros försvarstal *Historien skall frikänna mig* spreds underjordiskt och antogs som upprorsrörelsens politiska program.

Moncadahjältarna frigavs 1955 från fängelset på Isla de Pinos, numera Ungdomsön, efter kraftiga folkliga protester. Fidel Castro reste till Mexiko för att förbereda den väpnade kampens fortsättning. I Mexiko anslöt sig bland andra Ernesto "Che" Guevara till befrielseströrelsen.

Ernesto Che Guevara 1928 - 1967

Argentinarern Che Guevara var en av den kubanska revolutionens framträdande ledare. Mest känd är han kanske för sitt försök att starta en gerillarörelse i Bolivia, där han stupade 1967.

Che Guevara träffade Fidel Castro i Mexiko 1956 och värvades då för expeditionen med båten *Granma* till Kuba. Han blev senare industriminister och förespråkade en snabb industrialisering. Che Guevara utformade också teorin om *den nya människan* på Kuba.

"Ches" personlighet och självupoffrande gärning har inspirerat hundratusentals människor över hela världen.

På Kuba lever Che Guevaras minne starkt än idag. Barnen på Kuba säger *Seremos como el Che* – vi ska vara som Che – för att uttrycka att de vill vara lika osjälviska och hängivna som Che Guevara var.